

AZ IPARI TELJES TERMELÉS TERVEZÉSE ÖSSZEHASONLÍTÓ ÁRAKON*

A szocialista gazdaságban a termelés tervezésénél és számbavételénél kétfajta mutatószámot használnak: természetbenit és értékszerintit.

A természetes mutatószámok használatát a termelés tervezésénél és számbavételénél az teszi szükségessé, hogy csak ezekkel a mutatószámokkal (tonna, méter, kilowattóra, darab, stb.) lehet meghatározni a fém, szén, olaj, a különböző típusú gépek, a pamutszövetek, a különböző cipőfajták stb. mennyiségét, amelyeket egy meghatározott tervidőszak alatt termelni kell. Míg a kapitalista gazdaságban az áru használati értéke a tőkést csupán mint az áru értékének hordozója érdekli, addig a népgazdaság szocialista tervezésének közvetlen feladata a társadalmi szükségletek kielégítése és ezért természetes mutatószámok nélkül nem lehet a népgazdaság és az egyes ágazatok fejlesztésének tervét elkészíteni. A tervekben a teljes termelésnek és az áruterelésnek nemcsak általános terjedelmét irányozzák elő, hanem szükségképpen az árulistát, a választékot és a minőséget is. E mellett a terv természetes mutatószáma nélkül nem biztosítható a termelés egyes ágazatai közötti helyes összhang, nem határozható meg a készletek és a fogyasztás közötti helyes arány mind a termelőeszközöket, mind pedig a fogyasztási javakat illetően. Az anyagmérlegek rendszere a tervben a természetes mutatószámokon alapszik.

A természetes mutatószámoknak elsőrendű szerepük van mind a tervellenőrzés, mind a tervteljesítés szempontjából. A párt és a kormány elítélte az egyes minisztériumoknak és vállalatoknak azt a helytelen gyakorlatát, hogy teljes termelési terveiket olymódon teljesítik és teljesítik túl, hogy terven felül termelnek másodrendű, a népgazdaság számára kevésbé szükséges termékeket és nem teljesítik a tervfeladatokat, a fontosabb termékfajták termelése tekintetében. Az állami tervfegyelem legfőbb követelménye a tervfeladatok feltétlen teljesítése az árulista, a választék és a termékek minősége tekintetében.

A termelés szocialista tervezésében és számbavételében a természetes mutatószámok mellett értéki mutatószámokat is alkalmaznak.

A szocialista állam érdeke, hogy a népgazdaság számára szükséges termékeket a legkisebb élő és tárgyi alakot öltött munkaráfordítással termeljék, azaz, hogy rendszeresen csökkentsék a termelt termékek árát, ezáltal nagy népgazdasági megtakarítást érjenek el és növeljék a szocialista felhalmozást. Olyan gazdasági eszközökön keresztül, mint a pénz és az ár, a

* Planovoje hozajsztovo, Moszkva, 1952, 1. sz., 75—79. old.

szovjet állam felméri a termelés értékét és tudatosan felhasználja az érték-törvényt a szocializmus érdekében.

A pénznek, mint értékmérőnek és az árnak, mint az érték pénzbeni kifejezésének segítségével határozzák meg a tervben és a számvitelben a teljes termelés és az árutermelés terjedelmét. Míg például valamely teljesen egynemű terméket gyártó vállalat vagy műhely termelésének terjedelme természetes mutatószámokban is kifejezhető, addig a különféle termékeket gyártó vállalatok termelésének terjedelme és különösen egy ágazat és az egész népgazdaság termelésének teljes nagysága nem fejezhető ki természetes, hanem csak értéki mutatószámokban. Ez határozza meg a teljes termelés és az árutermelés mutatószámainak, mint minden vállalat, iparág, az egész ipar, valamint a mezőgazdasági termelés általánosító mutatószámainak jelentőségét a népgazdasági tervben. A teljes termelés és az árutermelés mutatószámai lehetővé teszik az iparban és az egész népgazdaságban, valamint az ország egyes gazdasági területei, a köztársaságok és területek szerint végbemenő strukturális ágazati eltolódások feltárását.

A teljes termelés igen fontos mutatószám az egy munkásra eső termelés meghatározása szempontjából is, mind az egész ipart, mind pedig az egyes minisztériumokat és főigazgatóságokat illetően. Míg az egyes vállalatokban, valamint az egynemű termékeket gyártó ágazatokban a munkások munkatermelékenységének kiszámításánál a munkások teljesítményének természetes mutatószámai lehet és kell alkalmazni, addig az egész iparban, valamint a minisztériumokban és főigazgatóságokban a teljes termelés általánosító mutatószámára van szükség.

Mindez a teljes termelés helyes tervezésének és számbavételének nagy jelentőségét mutatja.

A népgazdaság szocialista tervezésének sokéves gazdag tapasztalatai bizonyítják, hogy a szocialista gazdaságban, amelyben az ipari termékek termeléséről részletes természetes és értéki kifejezésben megadott havonkénti beszámolási rendszer van érvényben — a legjobb és legmegbízhatóbb módszer a termelés fizikai terjedelmének mérésére az index-szám, amelyet az összehasonlító áraikon értékelt valamennyi ipari termékfajta összmenyisége alapján számítanak ki. Ezzel a módszerrel pontosan meghatározzák a termelés valóságos fizikai terjedelmét, ellentétben azokkal a feltételes és nem teljes indexekkel, amelyeket a kapitalista országokban használnak.

A népgazdasági tervezésnél a Szovjetunióban alkalmazott, a termelés fizikai terjedelmének összehasonlító áraikon való meghatározására szolgáló mérési módszer — összehasonlíthatatlanul tökéletesebb és pontosabb módszer, mint azok az indexek, amelyeket a tőkés országok használnak.

A kapitalista országokban a termelés fizikai terjedelme indexeinek meghatározása igen leegyszerűsített és primitív módon történik. Az ipari termelés fizikai terjedelmének indexeit ott rendszerint az áruk egy meghatározott körének — „képviselőinek“ — értékeléséből kiindulva határozzák meg — különböző időszakokra azonos áraikon. A termelőeszközök magántulajdonán alapuló kapitalista gazdaságban a statisztika képtelen a teljes árutömög közvetlen számbavételére. Ennek következtében az említett indexek nem fejezhetik ki a kapitalista ipar fejlődésében végbemenő ágazati változásokat. Mindez a termelés fizikai terjedelme tényleges dinamikájának elferdítéséhez vezet és lehetővé teszi a polgári közgazdászok és statisztikusok számára, hogy különböző hamisításokat kövessenek el.

A szocialista gazdálkodás körülményei között, ahol a gazdasági életet állami népgazdasági terv szabja meg és irányítja, az ipari termelés fizikai terjedelmének az árak korlátozott köre — a „képviselők” — alapján kiszámított megközelítő indexe elfogadhatatlan. A termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló szocialista tervgazdaság lehetővé teszi a termelt termékek teljes tömegének számbavételét és ezért nincs szükség olyan tökéletlen módszerre, mint amilyen a termékek korlátozott körére felépített index.

1949-ig az ipari termelés tervezésénél összehasonlító árákként az 1926/27. évi árakat alkalmazták. A teljes termelés 1926/27. évi változatlan áron kiszámított mutatószámát alkalmazták a tervteljesítés kiértékelésekor, az ipari termelés fizikai terjedelmének több évre való kiszámításakor, a munkatermelékenység növekedésének kiszámításakor és az ipari termelés felosztásánál, a termelőeszközök termelésére („A” csoport) és fogyasztási javak termelésére („B” csoport).

A teljes termelés 1926/27. évi változatlan áron történő kiszámítása biztosította az összehasonlíthatóságot a termelés fizikai terjedelme és a munkatermelékenység között a különböző időszakokban és helyesen tükrözte vissza az iparban és az egész népgazdaságban végbemenő ágazati strukturális változásokat. Az új termékekre vonatkozó változatlan árakat az új termékek gyártásának munkaigényessége és önköltsége figyelembevételével határozták meg, valamint a korábban gyártott hasonló termékfajták munkaigényessége és önköltsége alapján.

A Szovjetunió népgazdaságának a háborúutáni sztalini ötéves terv éveiben történt hatalmas fejlődését a népgazdaság valamennyi ágában a termelés terjedelmének újabb nagyarányú növekedése jellemezte. 1950-ben az ipar teljes termelése 73%-kal haladta meg az 1940. évi, háborúelőtti színvonalat. Ezenkívül a háborúutáni ötéves terv évei alatt jelentősen kibővült a gyártott termékek árulistája és választéka. A szovjet ipar ma nagymennyiségű új termékfajtát termel, amelyeknek gyártását csak a legutóbbi években vezették be. A háborúutáni ötéves terv éveiben több ezer új termékfajta termelését, így többek között 250 általános rendeltetésű új típusú fémvágógép és több mint ezer speciális és agregát géptípus gyártását kezdték meg. 1951-ben a szovjet gépgyártás közel 500 rendkívül fontos gép- és szerkezetípust és márkát alkotott, új típusú, nagyteljesítőképességű gőzturbinákat és kazánokat, vízturbinákat és hidrogenerátorokat, közel 150 új típusú, nagy teljesítőképességű fémvágógépet és kovács-sajtológépet, az olaj-, vegyi-, könnyű- és élelmiszeripar számára új típusú berendezéseket, a mezőgazdaság számára új gép- és felszerelésfajtákat hozott létre. Minden évben újabb hengereltáru márkákat, újfajta vegyi-, könnyű- és élelmiszeripari cikkeket és minőségeket, új gyógyszerkészítményeket, stb., stb. termel.

A szovjet kormány valamennyi áru árának rendszeres csökkentésére irányuló politikát folytat. Az utóbbi években, az ipari termelés növekedése, a munkatermelékenység emelkedése, a termelési önköltség csökkenése alapján — valamennyi iparág termékeire vonatkozóan a nagy- és kiskereskedelmi árak többszöri csökkentését hajtották végre.

A kibocsátott termékek árulistájában és választékában történt nagyarányú változások és az árszínvonal jelentős csökkenése szükségessé tették a népgazdasági fejlődés új feltételeinek megfelelően az 1926/27. évi válto-

zatlan árakról az összehasonlító ár más bázisára való áttérést a teljes termelés kiszámításához.

Már 1949-től kezdődően megszüntették az ipari teljes termelés 1926/27. évi változatlan árakon való tervezését és 1951-től kezdve megszűnt a teljes termelésnek ezeken az árakon való számbavétele is. 1949—51 években az ipari teljes termelést a vállalatok tényleges nagykereskedelmi árain tervezték és 1952. év elejétől kezdve az ipari teljes termelés tervezéséhez és számbavételéhez az 1952. január 1-i vállalati nagykereskedelmi árakat állapítottak meg.

Mint ismeretes, a szovjet kormány 1952. január 1-től újból csökkentette a fémek, a berendezések és gépek, a tüzelőanyag, a vegyianyagok, az építkezési anyagok, a papír nagykereskedelmi árait, valamint a villamosenergia és hőenergia, a teherszállítás díjtételeit. A nagykereskedelmi árak és a díjtételek ez újabb csökkentésének nagy népgazdasági jelentősége van. Fokozza a termelési költségek csökkentésére és a jövedelmezőség növelésére irányuló törekvést a népgazdaság valamennyi ágazatában és elsősegíti az önálló gazdaságos elszámolás megszilárdulását a vállalatoknál.

Az 1952. január 1-től megállapított csökkentett nagybani árak a jelenleg érvényben lévő vállalati (gyári) nagybani árak. Ezeken az árakon állapították meg a vállalatok 1952. évi teljes termelési és árutermelési terveit; ugyanezek az árakon értékesítik a vállalatok termelésüket. Ugyanakkor az 1952. január 1-i árak a legközelebbi öt évre az ipari termelés fizikai terjedelmének és az ipari munkatermelékenység dinamikájának kiszámításához összehasonlító árák is szolgálnak.

Az ipari teljes termelésnek 1952. január 1-i vállalati nagybani árakon való tervezésére és számbavételére való áttérés az összehasonlító árak módszerének további tökéletesítését jelenti. Ezek az összehasonlító árak megfelelnek a népgazdaság első háborúutáni ötéves terv sikeres teljesítésével elért új fejlődési színvonalának és kifejezik az ötéves terv éveiben végbe menő ágazati strukturális eltolódásokat.

A teljes termelés és az árutermelés tervezésének tapasztalata azt mutatja, hogy a vállalatok érvényben lévő nagybani árai elengedhetetlenek az árutermelés tervezéséhez. A vállalatok érvényben lévő nagybani árain keresztül hangolják össze az árutermelés terjedelmét, az önköltséget, a nyereséget és a többi terv-mutatószámokat. A termékeknek az árutermelés összetételébe tartozó, a vállalati nagykereskedelmi árakon értékelt köre alapján határozzák meg az ipari termelés önköltségi tervét is. Az árutermelési terv-mutatószámoknak az önköltség alapján és a vállalati nagybani árak alapján való közvetlen összehasonlításával meghatározhatjuk a vállalat jövedelmezőségét is.

A tapasztalat azonban azt is megmutatta, hogy az árutermelésnek a tényleges vállalati nagybani árakon való jól megszervezett tervezése és számbavétele esetén gyakorlatilag nem feltétlenül szükséges a vállalatok teljes termelésének tervezése ugyanolyan árakon. A tényleges árakon kiszámított teljes termelést megkaphatjuk, ha összeadjuk az árutermelést, a befejezetlen termelés és a félkésztermékek évelejei és évvégi különbözeteit, valamint a megrendelői nyersanyag értékét. Ennek következtében jelenleg olyan eljárást vezettek be, miszerint az árutermelés tervezését a vállalatok tényleges nagybani árain, a teljes termelést pedig összehasonlító árakon tervezik.

1952-től 1955-ig az ipari teljes termelés tervezését az egész Szovjetunióra, valamint a minisztériumokra, főigazgatóságokra és vállalatokra vonatkozóan az 1952. január 1-i vállalati nagybani árakon kell elvégezni. Ugyanezekben az árakon kell elvégezni a tervteljesítés kiértékelését és kiszámítani az ipari teljes termelés növekedési ütemét. A munkatermelékenység tervezését és számbavételét szintén a vállalatok 1952. január 1-i nagybani árain kell végezni.

Ugyanakkor megmaradt a teljes termelés számbavétele a vállalatok tényleges nagybani árain az egyszerű évi beszámolójelentés számára, ami lehetővé teszi a tényleges évi átlagárak indexének kiszámítását az 1952. január 1-i összehasonlító árak színvonalához képest.

Az 1952. január 1-i vállalati nagybani áraknak az ipari össztermelés tervezésének és számbavételének összehasonlító áráiként való alkalmazását elsősorban az a tette szükségessé, hogy ezek az árak felölelik a jelenleg termelt termékek teljes listáját, másodsorban, mert 1952. január 1-től jelentősen csökkentették a nehézipari termékek nagybani árait, valamint a vasúti és vízi szállítás díjszabásait. Ezáltal elérték azt is, hogy az összehasonlító árak és a vállalatok tényleges nagybani árai a lehető legközelebb kerüljenek egymáshoz.

A teljes termelés tervezéséhez és számbavételéhez használt összehasonlító árak felszabadítják a vállalatokat és minisztériumokat a teljes termelési terv átszámításának tömértelen mennyiségű technikai munkája alól, az árak változása esetén. Biztosítja a termelés összehasonlító adatait az ipari termelés fizikai terjedelme növekedési ütemének kiszámításához a különböző időszakokra és valamennyi szükséges bontásban nemcsak országos viszonylatban, hanem minisztériumok, főigazgatóságok, szövetségi köztársaságok, gazdasági kerületek és egyes vállalatok tekintetében is. A teljes termelés 1952. január 1-i árakon való tervezése és számbavétele megbízható alapját képezi a termelékenység növekedése meghatározásának.

A teljes termelés tervezéséhez és számbavételéhez összehasonlító árként az alábbi árakat alkalmazzák.

Azoknál a termékfajtáknál, amelyeknél 1952. január 1-től a vállalati nagybani árakat megváltoztatták, összehasonlító árként azok az új nagybani árak szerepelnek, amelyeket a Szovjetunió Minisztertanácsa vagy ennek engedélyével a minisztériumok, főigazgatóságok, a szövetségi és autonóm köztársaságok minisztertanácsai, a vidéki (területi) végrehajtóbizottságok, a kerületi és városi végrehajtóbizottságok hagytak jóvá. Azoknál a termékfajtáknál, amelyeknek a nagybani árai 1952. január 1-én nem változtak, összehasonlító árként az 1952. január 1. előtti érvényes árak az irányadók.

1952. január 1-én főként a nehézipari termékek nagybani árait csökkentették. A könnyűipari és élelmiszeripari termékek nagybani árait 1951. március 1-én csökkentették. Ezért a könnyűipari és élelmiszeripari termékeknél nagybani összehasonlító árakként az 1951. március 1-től érvényben lévő nagybani árakat kell venni.

A szövetségi és autonóm köztársaságok minisztertanácsai, a vidéki és területi végrehajtóbizottságok, a kerületi és városi végrehajtóbizottságok meghatározzák néhány, a helyi-ipari vállalatok és kisipari szervezetek által helyi nyersanyagból és hulladékból készített termékfajta nagybani árát. A tényleges önköltség-színvonal és a jövedelmezőség tekintetbe vételével

1952. év folyamán ezeknek a termékeknek nagybani árait a csökkentés szempontjából felülvizsgálják. Ezeknél a termékfajtaónál összehasonlító nagybani árákként az 1952. január 1. előtt jóváhagyott nagybani árat kell elfogadni, kivéve azokat a termékeket, melyeknél az új nagybani árat 1952. január 1-től kezdődően vezették be. Ez a minisztériumok és főhatóságok által jóváhagyott árjegyzék szerinti nagybani árákra is vonatkozik.

Ha a nagybani árák a forgalmi adót is magukban foglalják, a teljes termelés értékelésnél ezt a nagybani árákból le kell vonni. Azokra a termékekre, amelyeknek csak kiskereskedelmi árait állapították meg, összehasonlító árákként a kiskereskedelmi árat alkalmazzák a kereskedelmi árengedmény és forgalmiadó levonásával.

Az 1952. év tervkalkulációiban ideiglenes vagy szerződés szerinti árákon értékelt új termékfajtaónál összehasonlító árákként az ideiglenes és szerződés szerinti árat kell elfogadni. Ha az év folyamán az ideiglenes vagy szerződés szerinti árák helyett nagybani árat állapítanak meg, az árváltozásnak csak a vállalatok tényleges nagybani árain tervezett és számbavett ártermelési beszámolójelentésben kell kifejezésre jutnia. A teljes termelésre vonatkozó beszámolójelentésben azonban az új termékfajtaókat 1952. végére ideiglenes vagy szerződés szerinti, azaz a tervkalkulációkban elfogadott árákon kell számbavenni.

Az 1953. évi terv elkészítésekor összehasonlító árákként az 1952. évi tervben ideiglenes vagy szerződés szerinti árákon értékelt termékfajtaókat az 1952-ben jóváhagyott árjegyzék szerinti árat kell venni, a megelőző évre vonatkozó beszámolási adatok átszámítása nélkül. A teljes termelésnek ezt az értékelési módját fenn kell tartani az 1952. január 1-i nagybani árák összehasonlító árákként való alkalmazásának egész időszakára.

Ily módon az új termékfajtaónál gyártásuk bevezetésének első évében összehasonlító árákként az ideiglenes vagy szerződés szerinti árat kell alkalmazni, a következő években pedig jóváhagyott árjegyzéki árat.

A munkatermelékenység szakadatlan növekedésének, az új technika széleskörű alkalmazásának, a gyártási folyamatok tökéletesítésének, a dolgozók nyersanyag- és anyagmegtakarításokért folytatott harcának eredményeként — az ipari termelés önköltsége évről-évre csökken. Ez az alapja a nagybani árák rendszeres csökkentésének és a rubel árfolyama megszilárdításának. A továbbiakban, a vállalatok nagybani árainak újabb tömeges leszállításánál az új fajta árák összehasonlító árákon való értékelését kell alkalmazni. Mindazokat a termékfajtaókat, amelyeknél jóváhagyott nagybani árák vannak, továbbra is ezeken az árákon kell értékelni. Ezeket az árat 1952. január 1-i összehasonlító áráknak tekintik. Azokat a termékfajtaókat amelyeknek kibocsátását a nagybani árák tömeges csökkentése után kezdik meg, a vállalatok tényleges nagybani árain kell értékelni és osztani azzal az egyúthatóval, amelyet oly módon számítanak ki, hogy az adott tényleges nagybani árákon számított termékcsopórt értékét elosztják ugyanazon terméknek 1952. január 1-i árákon számított értékével. Más szóval ezeknél a termékfajtaónál célszerű az árváltozási indexet alkalmazni.

A következő feltételes példa mutatja a vállalatok nagybani árinдексének meghatározását az árcsökkentés után. Azokra a termékfajtaókat vonatkozóan, amelyekre az 1951. január 1-én jóváhagyott árák érvényesek, az indexet a következő módon kell kiszámítani.

A termék megnevezése	Évi terv (ezer tonnában)	Az 1952. január 1-i összehasonlító áraikon		Új csökkentett áraikon	
		egységár (rubelben)	összeg (ezer rub.)	egységár (rubelben)	összeg (ezer rub.)
A	100	50	5 000	45	4 500
B	250	80	20 000	76	19 000
C	1 200	15	18 000	12,5	15 000
D	5	400	2 000	300	1 500
E	200	25	5 000	25	5 000
Összesen	—	—	50 000	—	45 000

Ily módon az árindex az árak csökkentése után a felhozott példában — $45\,000 : 50\,000 = 0,9$. Ebből az indexből kiindulva kell megállapítani az új termékfajták összehasonlító árait, amihez az alábbi számítást kell elvégezni:

Az új termékfajták megnevezése	Évi terv (ezer tonnában)	Tényleges, jóváhagyott áraikon	
		Egységár (rubelben)	Összes (ezer rub.)
F	80	27	2 160
G	1000	9	9 000
Összesen	—	—	11 160
Az új termékfajták összehasonlító áraikon (11 160:0,9)	—	—	12 400

Az egyes termékfajták szerint egységükre eső összehasonlító árak a következők: az *F* termékre $27 : 0,9 = 30$ rubel és a *G* termékre $900 : 0,9 = 100$ rubel.

Jelenleg a minisztériumok, főigazgatóságok és vállalatok tervezési dolgozóinak gyakorlati feladata: az 1950. és 1951. évek teljes termelését át kell számítani az 1952. év január 1-i összehasonlító áraikon. Az összes vállalatoknak (a kisegítő vállalatokon kívül) az átszámítást a következő módon kell elvégezniük. A termelésnek azt a részét, amelyet természetes egységben számítottak, az 1952. január 1-i nagybani áraikon és az 1951. január 1-i nagybani áraikon kell értékelní. Ehhez az árváltozási index meghatározására van szükség, amelyet úgy kapunk meg, ha a megfelelő rész 1952. január 1-i áraikon számított termelésének értékét elosztjuk ugyanennek a termelésnek 1951. január 1-i áraikon számított értékével. Az egészében vett teljes termelésnek összehasonlító áraikon való meghatározásához,

(beleértve a termelésnek azt a részét is, amelyet nem természetes egységben vettek számba), meg kell szorozni a kapott indexet a megfelelő időszak 1951 január 1-i árakon számított teljes termelésének értékével. Az 1951. évi teljes termelést át kell számítani ezzel az eljárással minden egyes hónapra vonatkozólag. 1950 minden hónapja termelésének átszámítását az 1951. év mindegyik hónapjára a kétféle ár egymáshoz való viszonya alapján megállapított indexekkel kell elvégezni.

A kiegészítő vállalatok 1950. és 1951. évi teljes termelésnek átszámítását (az egész évre és havonként) az 1951. év január 1-i összehasonlító árakon a minisztériumoknak és főigazgatóságoknak kell elvégezniök, ezeknek a vállalatoknak tényleges árakon számított teljes termelésére vonatkozó beszámolási adatok alapján.

A MAGYAR SZOVJET KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

legújabb számának tartalmából:

A moszkvai Nemzetközi Gazdasági Értekezlet eredményeiről

Orlov: A világkereskedelem fejlődésének perspektívái

Gjan Csand: A kevésbé fejlett országok gazdasági problémái

Friss István: Gazdasági együttműködés a Szovjetunió és a népi demokrácia országai között

Szmehov: A beruházások tervezése

A szocialista munkafegyelem néhány elvi kérdése

Kaszimovszkij: A szocialista gazdaságosság útjai

Könyvszemle